

Tomasz ZIELIŃSKI

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0002-0544-9152>

ANTY-ALEKSANDER? WIZERUNEK DEMETRIUSZA POLIORKETESA W ŻYWCIE DEMETRIUSZA PLUTARCHA Z CHERONEI

ANTI-ALEXANDER? THE IMAGE OF DEMETRIUS POLIORCETES
IN PLUTARCH'S *LIFE OF DEMETRIUS*

The assumption that imitation of Alexander the Great played a key role in the image of Demetrius Poliorcetes has been broadly accepted by many researchers. The main source on this subject is Plutarch's *Life of Demetrius* where the author directly compares these two Macedonian kings and depicts Demetrius as a failed imitator of Alexander. However, the juxtaposition of numerous other parts in that biography with fragments of *Life of Alexander* demonstrates that Plutarch's purpose was creating the image of Demetrius as a sort of anti-Alexander.

Keywords: Demetrius, Alexander, Plutarch, Macedonia, Imitation

Słowa kluczowe: Demetriusz, Aleksander, Plutarch, Macedonia, naśladownictwo

Przyjmuje się, że naśladownictwo Aleksandra Wielkiego odgrywało niezwykle istotną rolę w polityce Demetriusza Poliorketesa (Kaerst 1901: 27–78; Elkeles 1941: 86; Manni 1951: 62; Wehrli 1968: 222; Wheatley&Dunn 2020: 437–439). Pogląd ten w dużej mierze został ukształtowany przez informacje pochodzące od Plutarcha z Cheronei, który jest jedynym autorem antycznym bezpośrednio przypisującym takie zabiegi Demetriuszowi. W biografii Poliorketesa Plutarch posługuje się odniesieniami do Aleksandra, aby podkreślić różnice w postępowaniu obu władców i nieudolność Demetriusza w naśladowaniu macedońskiego króla (Zieliński 2020). Sulochana Asirvatham zasugerowała jednak ostatnio, że Plutarch nie

ograniczał się jedynie do bezpośrednich porównań Demetriusza z Aleksandrem, ale starał się przedstawić Poliorketesę jako przeciwieństwo syna Filipa również w kilku innych miejscach jego biografii (2017: 219–228). Celem artykułu jest rozwinięcie tej koncepcji i ukazanie, że mechanizm przeciwstawiania sobie tych postaci przez Plutarcha możemy zaobserwować w znacznie większej liczbie fragmentów *Żywotu Demetriusza*. Zabiegi zastosowane przez tego autora miały z kolei istotne znaczenie dla stworzonego przezeń obrazu Demetriusza jako władcy.

I

Przystępując do analizy wskazanego powyżej problemu, koniecznym jest zasygnalizowanie kilku kwestii związanych z badaniami nad biografiami Plutarcha. Przede wszystkim pokazują one, że *Żywoty Równoległe* były niezwykle przemyślaną strukturą. Ich autor wydawał je parami, najczęściej w pierwszej kolejności umieszczał żywot postaci ze świata greckiego, a następnie rzymskiego. Żywoty były publikowane jako jednostka, którą Plutarch nazwał „Księgą” (βιβλίον). Między opisanymi postaciami dostrzegał on istotne związki, które pozwalały jego zdaniem na przedstawienie ich losów w ramach pary. Uzasadnienie takiego doboru bohaterów swoich biografii Plutarch umieszczał zarówno na początku jak i na końcu βιβλίον. O ile wstęp do pierwszego żywotu (προοίμιον) był skoncentrowany głównie na podobieństwach obu postaci, w przypadku zakończenia drugiej biografii (σύγκρισις) Plutarch wskazywał przede wszystkim na dzielące ich różnice (Stadter 1988; Duff 1999; 2011).

Już w połowie ubiegłego stulecia zauważono, że Plutarch nie ograniczał swoich porównań tylko do wyżej wspomnianych miejsc. Jednym z pierwszych, który zwrócił uwagę na ten problem był Hartmut Erbse (1956). Na podstawie analizy podobieństw wielu informacji i powtarzających się motywów zawartych w parze żywotów Demostenes-Cyceron pokazywał on, że mechanizm porównań mógł być stosowany przez Plutarcha w dowolnym momencie narracji. Rozważania te wspierały zdaniem Erbse koncepcję, że biografie greckiego autora powinny być czytane parami. Sugestię tę rozwinęli później czołowi badacze zajmujący się dziełami Plutarcha – Philip Stadter (1975) oraz Christopher Pelling (1986) – i bibliografia na ten temat jest obecnie niezwykle obszerna¹.

Warto jednak zaznaczyć, że od pewnego czasu możemy zaobserwować pojawiające się w nauce sugestie, aby biografie Plutarcha interpretować jeszcze w szerszym zakresie, to znaczy zestawiać ze sobą postaci opisane w różnych parach żywotów bądź też całe pary ze sobą. Przesłanek sugerujących taki sposób interpretacji tych dzieł moglibyśmy doszukiwać się w sposobie ich doboru przez Plutarcha. Z wyjątkiem pary Nikiasz-Krassus wszyscy wodzowie zaangażowa-

¹ Najbardziej istotne pozycje przedstawia Duff 1999: 250, przyp. 25.

ni w wydarzenia upadku republiki rzymskiej i początek jedynowładztwa zostali zestawieni z postaciami świata grecko-macedońskiego żyjącymi w późnej epoce klasycznej i w początkach epoki hellenistycznej. Może to wskazywać, że Plutarch dostrzegał pewne podobieństwa między tymi okresami (Stadter 2010). I tak Jeffrey Beneker (2005) uznał, że żywoty Cezara, Krassusa i Pompejusza opowiadają jedną historię, to znaczy dzieje końca republiki rzymskiej i powinny być traktowane jako triada. Christopher Pelling (2006) podkreślał z kolei kluczową rolę żywotu Cezara na tle innych biografii Plutarcha. Wspomniany badacz argumentował w innym studium, że cały projekt *Żywotów Równoległych* powinniśmy interpretować jako wizję Plutarcha, w której dążył on do przedstawienia najbardziej istotnych wydarzeń z historii Grecji i Rzymu ukazując ją na tle wybranych jednostek (2010). Michel Lucchesi (2017) uważał, że żywoty Likurga, Lizandra i Agesilaosa powinny być traktowane jako jedna seria, w której autor przedstawia historię Sparty. Bradley Buszard (2008) sugerował natomiast, aby parę Aleksander-Cezar interpretować z uwzględnieniem informacji zawartych w żywotach Pyrrusa z Epiru i Mariusza.

Wzmiankowane powyżej koncepcje interpretacji żywotów Plutarcha pojawiły się również odnośnie do biografii Demetriusza, którą Plutarch zestawił razem z dziejami Marka Antoniusza. Judith Mossman (1992) postulowała, aby biografie dotyczące postaci okresu wojen diadochów – Poliorketesasa, Eumenesa z Kardii oraz Pyrrusa – porównywać z biografią Aleksandra. Echo tej sugestii odnajdujemy w wydanych niedawno pracach Catherine Monaco (2017) i szczególnie Sulochany Asirvatham (2018) analizujących wybrane aspekty wizerunku Aleksandra we wspomnianych żywotach i znaczenie tej postaci w interpretacji działań opisywanych bohaterów. Według Asirvatham władca ten pełnił w biografii Plutarcha rolę postaci, które Hans Beck (2002) określił mianem *Folienfiguren*, tzn. postaci, które pojawiają się w żywocie, chociaż nie są jego przedmiotem, ale stanowią punkt odniesienia dla bohatera biografii. O ile jednak dla Becka *Folienfigur* to postać, której postępowania powinniśmy unikać, o tyle w przypadku Aleksandra mamy do czynienia, zdaniem Asirvatham, z władcą, który jest dla Plutarcha wzorem do naśladowania przez innych. Na kluczową rolę Aleksandra w dziełach tego autora wskazywał już George Harrison (1995) zwracając uwagę, że biografia władcy stanowiła najważniejszy element całego projektu biograficznego Plutarcha. Badacz ten uważał ponadto, że z racji powtarzających się motywów i sposobów przedstawienia losów postaci parę Demetriusz-Antoniusz powinniśmy rozpatrywać w połączeniu z parą Agesilaos-Pompejusz.

W kontekście sugestii Harrisona warto wspomnieć o przemyśleniach, które zamieścił w swoim komentarzu do biografii Poliorketesasa Thomas C. Rose (2015: 306). Na przykładzie tego dzieła pokazał on mechanizm porównywania przez Plutarcha postaci z różnych żywotów. Asumptem do takich rozważań był cytat greckiego poety Timoteosa z Miletu, który pojawia się w żywotach Demetriusza i Agesilaosa w bardzo podobnym kontekście (*Demetr.* 42.8.2; *Ages.* 14.2.12). Po-

równanie fragmentów, w których Plutarch zamieścił słowa Timoteosa pokazuje, że cechy, które autor przypisuje Poliorketesowi w jego biografii, są bardzo zbliżone do zarzutów, jakie Grecy w Azji Mniejszej kierowali wobec wrogów Agesilaosa, czyli Persów². Co więcej, wspomniane cechy różnią się zdecydowanie od przymiotów, które Plutarch wiąże z osobą władcy spartańskiego. Zdaniem Rose był to świadomy zabieg Plutarcha, którego celem było zachęcić czytelnika do podjęcia próby samodzielnego porównania obu królów. Zestawienie innych informacji, które odnajdujemy w tych biografjach, pozwala bowiem przypuszczać, że obraz Demetriusza był w wielu aspektach przeciwieństwem wizerunku Agesilaosa. Plutarch pisze na przykład, że przejawem zamięłowania Poliorketesa do luksusu było noszenie bogatych strojów (*Demetr.* 41.6–8), natomiast Agesilaos zadowalała się wytartym płaszczem (ἐν τρίβωνι περιϊόντα λιτῶ; *Ages.* 14.2.8). Demetriusz miał zabrać kobiety lekkich obyczajów do Partenonu (23.1–2), podczas gdy władca spartański nocował w pobliżu świątyń, aby bogowie mogli być świadkiem jego czynów i cnót (ἐσκήνου μὲν γὰρ ἀποδημῶν καθ' αὐτὸν ἐν τοῖς ἀγιωτάτοις ἱεροῖς; 14.1.5–6). Demetriusz ignorował obowiązki, jakie Macedończycy wyznaczali przed swoim władcą, ponieważ skupiał się przede wszystkim na przygotowaniach do wielkiej wyprawy azjatyckiej (*Demetr.* 42.4–42.5.4; 43.1–3). Agesilaos tymczasem, który wyruszył do Azji Mniejszej, aby walczyć z Persami, na wieść o problemach militarnych Sparty, postanawia porzucić swoje plany i wrócić do ojczyzny³.

II

Powyższe koncepcje badaczy związane z mechanizmem porównań Plutarcha między przedstawionymi w biografjach postaciami wskazują na intencjonalność takich zabiegów autora. Jednocześnie, jak mogliśmy zauważyć, sugerowanie podobieństw między bohaterami żywotów nie musi dotyczyć tylko tych fragmentów, w których Plutarch wprost zaznaczał istnienie takiego związku. Dla biografii opisujących losy postaci okresu wojen diadochów niemniej istotne znaczenie mają wspomniane sugestie Asirvatham i Harrisona, aby interpretować je w kontekście dzieła poświęconemu Aleksandrowi. *Żywot Demetriusza* odgrywa jednak wśród tych żywotów szczególną rolę ze względu na liczne porównania obu władców i generalną tezę Plutarcha w tej biografii o nieudolności zabiegów Demetriusza w naśladowaniu macedońskiego króla. Zestawienie innych informacji, które odnajdujemy w obu żywotach, pozwala jednak przypuszczać, że mechanizm przeciwstawiania sobie tych postaci był zdecydowanie bardziej złożo-

² Na temat wizerunku Persów u Plutarcha *cf.* Almagor (2017).

³ Plutarch podkreśla dalekosiężne konsekwencje tej decyzji. Powrót Agesilaosa do Europy przekreślił szansę Greków na podbój państwa perskiego umożliwiając dokonanie tego Aleksandrowi i Macedończykom (*Ages.* 15.3).

ny. Aby właściwie ocenić ten problem poniższa analiza będzie koncentrować się na podobieństwie wybranych przekazów związanych z działaniami Aleksandra i Demetriusza w narracji Plutarcha. Pozwoli to zwrócić uwagę na kreowany przez tego autora obraz obu władców oraz jego potencjalne znaczenie.

Problem obcego stroju

Punktem wyjścia naszej analizy możemy uczynić uwagi Plutarcha odnoszące się do kwestii przyjęcia przez obu władców elementów obcego ubioru (*Alex.* 45.1–4; *Demetr.* 41.4–42.1). W biografii Aleksandra czytamy, że król zdecydował się na taki krok, przebywając w Partii, gdzie przywdział na siebie strój złożony z elementów medyjskich i perskich. Informacja ta nie jest zbyt precyzyjna, ponieważ w *De Alexandri Magni fortuna and virtute* (329f–330a) ten sam autor twierdzi, że strój króla tworzyły elementy zaczerpnięte z tradycji perskiej i macedońskiej, co potwierdzają inne przekazy źródłowe (Diod. 17.75.5). Niewykluczone zatem, że mamy w tym przypadku do czynienia z pomyłką Plutarcha bądź też, jak sugerują niektórzy badacze, zepsuciem jego tekstu (Nawotka 2003: 100–101; Collins 2012: 389–390). Sam fakt przyjęcia obcego stroju przez Aleksandra nie ulega jednak wątpliwości. Plutarch motywuje tę decyzję próbą zjednania sobie lokalnej ludności bądź też zamiarem skłonienia Macedończyków do zaakceptowania nowej etykiety dworskiej⁴. Z tych powodów działania Aleksandra nie spotkały się z życzliwą reakcją jego żołnierzy.

Demetriusz miał zdecydować się na przyjęcie obcego stroju w okresie swoich rządów w Macedonii (294–287). W interesującym nas *passusie* autor opisuje szerszą garderobę władcy, wśród elementów której wymienia między innymi dwurożną czapkę (μίτρα), która była typowa dla Persów, oraz kapelusz (καυσία), charakterystyczny dla Macedończyków (Saatsoglou-Paliadeli 1993; Fredricksmeier 1994). Informacja ta wskazuje, że Demetriusz zdecydował się przywdziać na siebie strój nawiązujący do tych samych tradycji co Aleksander. Dla Plutarcha wspomniane elementy garderoby Demetriusza świadczyły wyłącznie o jego zamiłowaniu do luksusu. Przywołując te informacje Plutarch obrazuje twierdzenie, że wodzowie syna Filipa potrafili jedynie naśladować jego skłonność do przepychu. Warto zwrócić również uwagę na użyty przez Plutarcha rzeczownik τραφῆδία, który pojawia się w opisie poświęconym garderobie Poliorketesesa. Jego zastosowanie w sposób oczywisty nawiązywało do motywów związanych z teatrem. W czasach Plutarcha sugerowało jednak również nadmierną skłonność do przepychu i różnicę między wyglądem a rzeczywistością (Duff 1999: 124–126). Podobnie jak w przypadku Aleksandra, tego typu działania Demetriusza również nie cieszyły się uznaniem Macedończyków.

⁴ W *De Alexandri fortuna* (330A) Plutarch dodaje, że ubiór był w rzeczywistości dla Aleksandra kwestią bez znaczenia i jego celem była wyłącznie chęć pozyskania sobie nowych poddanych.

Obie relacje Plutarcha są do siebie bardzo zbliżone. Autor przedstawia przyczyny, dla których władcy zdecydowali się na założenie obcego stroju, opisuje jego elementy i wspomina o reakcji, z jaką spotkało się to wśród Macedończyków. Zbieżność tych dwóch fragmentów możemy zaobserwować również na gruncie użytego języka. Opisując stosunek żołnierzy macedońskich do działań Aleksandra, Plutarch zaznacza, że widok (θέαμα) króla w nowym stroju był dla nich przykry (λυπηρόν), w biografii Demetriusza natomiast odnajdujemy stwierdzenie, że władca obrażał (ἐλύπει) ich swoimi wyglądem (θεάμασιν)⁵. Między dwoma fragmentami zwraca jednak uwagę zasadnicza różnica. W żywocie Aleksandra Plutarch kończy swoją narrację na ten temat, dodając, że Macedończycy nie zwrócili się ostatecznie przeciwko władcy ze względu na jego cnoty, które sprawiały, że w pewnych kwestiach można mu było pobbłażać. Jak słusznie zauważyła Monaco (2017: 414–415), we fragmencie tym autor daje do zrozumienia, że naśladowanie przepychu macedońskiego króla przez innych władców mogło zostać zaakceptowane, o ile ktoś wykazywał się podobnym do niego męstwem. Wniosek, jaki płynie z porównania obu relacji Plutarcha wydaje się zatem jasny. Działanie Demetriusza nie spotkało się z przychylną reakcją Macedończyków, ponieważ władca nie posiadał przymiotów, które pozwoliłyby mu naśladować Aleksandra.

Warto w tym miejscu zauważyć, że Plutarch nieco odmiennie niż inni autorzy przedstawił okoliczności podjęcia przez obu władców decyzji o włączeniu nowych elementów do swoich strojów. Źródła dotyczące postępowania syna Filipa w tej sprawie poświęcają uwagę jego ubiorowi i niezadowoleniu Macedończyków, ale wspominają także o działaniach podjętych przez władcę na wieść o reakcji żołnierzy. Dowiadujemy się zatem, że Aleksander próbował załagodzić spór poprzez rozdawane dary, praktykę uciekania się do rzadkiego zakładania obcego stroju czy podjęcie nowej kampanii wojennej, która odwróciłaby uwagę Macedończyków od tego problemu. W żadnym z tych przekazów nie odnajdujemy jednak informacji, że żołnierze byli skłonni zaakceptować postępowanie Aleksandra ze względu na jego cnoty (Diod. 17.77.4; Arr. *Anab.* 7.8.3; Curt. 6.6.1–9; Just. 12.3.8–12). Wzmianka na ten temat pojawia się wyłącznie u Plutarcha.

W przypadku przekazu pochodzącego z biografii Demetriusza uważa się, że opisując jego strój Plutarch oparł się na niezachowanym do dzisiaj dziele historyka Durisa z Samos. Fragment tego autora przekazany przez Atenajosa koresponduje bowiem w wielu miejscach z relacją Plutarcha (Athen. 12. 535A–536A = Duris FG_{rh} 76 F14; Dubreuil 2016: 79–81). Judith Mossman pokazała jednak, że ten ostatni nie ograniczył się wyłącznie do przepisania relacji, którą odnalazł u Durisa, ale użył w interesującym nas fragmencie własnej terminologii celem podkreślenia związku między ubiorem Demetriusza a wybranymi aspektami jego charakteru (2015: 158). Na głębszą ingerencję Plutarcha w przekaz Durisa wskazuje rów-

⁵ Cf. Arr. *Anab.* 7.8.2, który używa czasownika ἐλύπει w kontekście Aleksandra.

niez różnica w sposobie ukazania przez nich przepychu Poliorketesesa na tle innych władców. Historyk z Samos obrazuje skłonność władcy do luksusu, zestawiając go z królem spartańskim Pauzanaszem, tyranem sycylijskim Dionizjuszem I oraz Aleksandrem. W przekazie Plutarcha natomiast mamy do czynienia z porównaniem Poliorketesesa do późniejszych królów macedońskich, którzy nie pojawiają się w relacji Durisa przekazanej przez Atenajosa. Biorąc jednak pod uwagę, że śmierć historyka z Samos jest datowana na okres I poł. III w. (Landucci-Gattinoni 1997: 9–28) wątpliwym jest, aby takie porównanie w ogóle znalazło się w jego dziele. O tym, że Plutarch sam uzupełnił ten opis może świadczyć również fakt, że taki zabieg był zgodny z celami powstania biografii Demetriusza. Wśród nich autor wymienia bowiem opisanie zachowań, których nie należy naśladować (*Demetr.* 1.1–6). W zachowanej u Atenajosa relacji Durisa nie znajdujemy również informacji na temat reakcji Macedończyków w związku z ubiorem Poliorketesesa. Podobnie zatem jak w przypadku żywotu Aleksandra, przesłanki te wskazują, że Plutarch dostosował odnalezione przez siebie relacje do własnego celu.

Analiza wskazanych przykładów pozwala zwrócić uwagę na to, w jaki sposób Plutarch zachęca czytelników do prowadzenia samodzielnych porównań. Wykorzystując motyw podobieństwa sytuacji Aleksandra i Demetriusza, autor próbuje wskazywać na istotne różnicę pomiędzy postaciami. Mechanizm ten możemy zaobserwować poniżej, zestawiając inne wzmianki na temat obu władców.

Zamiłowanie do wina i uczt

Wspólnym elementem w biografii Aleksandra i Demetriusza są informacje o ich słabości do wina oraz udziale w różnego rodzaju ucztach. W pierwszym przypadku dowiadujemy się, iż skłonność obu władców do tego trunku miała być na tyle duża, że przynajmniej częściowo postrzegano ją za przyczynę ich śmierci (Plut. *Demetr.* 52.3; *Alex.* 75.5–6.). W kontekście zamiłowania do uczt Plutarch wspomina, że obecność obu władców była na nich niezwykle ceniona, ponieważ uważano ich za znakomitych partnerów do dyskusji. Obrazując te twierdzenia Plutarch używa wobec Aleksandra i Demetriusza identycznego języka (ἥδιστος ὦν βασιλέων συνεῖναι – *Alex.* 23.7; ἥδιστος γὰρ ὦν συγγενέσθαι – *Demetr.* 2.3). Plutarch twierdzi jednak, że zamiłowanie do wspomnianych rozrywek nie stało na przeszkodzie, kiedy tylko koniecznym było podjęcie działań wojennych. Według tego autora, w przeciwieństwie do innych wodzów, Aleksandra nie odrywały od obowiązków ani wino, ani uczt (*Alex.* 23.2). Podobny stosunek do tych kwestii Plutarch przypisuje Demetriuszowi. Chociaż oddawał się on chętnie licznym rozrywkom, to jednak wykazywał się również największym zaangażowaniem w sprawy wojenne na tle innych współczesnych władców. Na przyjemności pozwalał sobie dopiero po ich zakończeniu i nigdy nie doprowadziły one do jego klęski w wojnie (*Demetr.* 2.3; *Comp. Demetr.-Ant.* 3.1).

Wzmianki w obu biografiiach o zamiłowaniu do biesiadowania tylko pozornie wskazują na podobieństwa charakteru Demetriusza i Aleksandra. Przede wszystkim udział pierwszego z wymienionych władców w ucztach i oddawanie się luksusowemu stylowi życia jest przedstawiane przez Plutarcha jako sposób spędzania czasu wolnego od obowiązków (*σχολάζων* – *Demetr.* 2.2). Aleksander z kolei w takiej samej sytuacji (*ἐν δὲ ταῖς σχολαῖς*) koncentruje się na polowaniu, wymierzaniu sprawiedliwości, sprawach wojskowych oraz czytaniu (*Alex.* 23.2). Ich udział w ucztach również jest związany z innymi celami. Aleksander uczestniczy w nich ze względu na rozmowę (*τὸν δὲ πότον, ὥσπερ εἴρηται, μακρὸν ὑπὸ ἀδολεσχίας ἐξέτεινε* – *Alex.* 23.3), natomiast dla Demetriusza był to sposób życia (*δαίματα* – *Demetr.* 2.2). Różnicę między nimi możemy dostrzec także na podstawie tego, w jaki sposób Plutarch przedstawia ich stosunek do pochlebców. Chociaż obaj władcy byli im przychylni (*Alex.* 23,7; *Demetr.* 11.1; 13.1–2; 25.4), Plutarch zarzuca Demetriuszowi, że w ogóle nie wykazywał się w stosunku do nich rozsądkiem (*Demetr.* 13.2), natomiast Aleksandra usprawiedliwia, stwierdzając, że w czasie uczt dawał posłuch pochlebcom przede wszystkim przez długi siedzenie nad winem i pod jego wpływem (*Alex.* 23.7).

Zamiłowanie do strojów, wina i uczt wydawały się upodabniać obu władców do tradycyjnego wyobrażenia Dionizosa. Plutarch przywołuje to bóstwo w ich biografiiach i podkreśla jego znaczącą rolę w postępowaniu Aleksandra i Demetriusza (*Demetr.* 2.3; *Alex.* 13.5)⁶. Zwraca jednak uwagę różnica w przedstawionym przez tego autora obrazie relacji tych władców z Dionizosem. W przypadku Aleksandra informacje na ten temat pojawiają się przede wszystkim w przekazie dotyczącym zburzenia Teb przez króla, co jak wiemy miało miejsce na początku jego panowania. Później władca miał żałować tej decyzji i uważać, że sprowadziła ona na niego zemstę Dionizosa. Zamroczony winem zamordował bowiem swojego przyjaciela Klejtosa. Co więcej, to właśnie ten bóg, zaniepokojony odniesionymi przez władcę sukcesami w Indiach, miał doprowadzić do buntu armii macedońskiej (*Alex.* 13.5). W narracji Plutarcha pojawia się zatem powszechnie znany w starożytności motyw kary boskiej, którą Aleksander sprowadził na siebie wyzwaniem rzuconym Dionizosowi. Nieco inny obraz relacji z tym bóstwem odnajdujemy w biografii Demetriusza. Dla oddania stosunku Poliorketesza do Dionizosa Plutarch używa co prawda czasownika *ζηλώω*, którego w pierwszej kolejności możemy tłumaczyć jako współzawodniczyć, ale opisane przez tego autora działania władcy wskazują jednak, że ograniczył się on przede wszystkim do naśladownictwa (*Demetr.* 2.3; *Demetr.* 12.1–2). Zauważmy, że w biografii Demetriusza również pojawia się epizod związany z Tebami. Jednak w tym przypadku król udaje się tam w nadziei uzyskania pomocy. Miało to miejsce pod sam koniec

⁶ Obie biografie są bogate w wątki dionizyjskie, które mogą wynikać zarówno z rzeczywistych zabiegów Aleksandra i Demetriusza do naśladowania Dionizosa, jak również prywatnych zainteresowań Plutarcha tym bóstwem, cf. Mossman 1992; Pelling 2002: 197–206. Na temat problemu związków Poliorketesza z Dionizosem cf. Zieliński 2021 (w druku).

jego burzliwej kariery w chwili, gdy utracił już władzę nad Macedonią (*Demetr.* 45.3–46.1). Biorąc pod uwagę pobożność Plutarcha trudno sobie wyobrazić, że brak większej rywalizacji Demetriusza z Dionizosem mógłby zostać potraktowany jako zarzut pod adresem władcy, ale była to kolejna kwestia, w której możemy dostrzec różnicę między nim i Aleksandrem⁷.

Relacje z ojcem i wpływ różni na działania obu władców

Innym przykładem budowania przez Plutarcha paraleli pomiędzy Demetriuszem i Aleksandrem jest sposób, w jaki autor przedstawia ich relacje z ojcami. Nie ulega bowiem wątpliwości, że autor przypisuje Filipowi i Antygonowi znaczącą rolę w ukształtowaniu obu przyszłych następców. Plutarch wywołuje zresztą skojarzenia ich sytuacji rodzinnych. W jednym z fragmentów biografii Poliorketesesa pisze on, że Ateńczycy przyznali Demetriuszowi i Antygonowi tytuł króla zastrzeżony dotychczas dla potomków Aleksandra i Filipa (*Demetr.* 10.3; Asirvatham 2018: 222–223)⁸.

Na początku warto przyjrzeć się dwóm fragmentom Plutarcha, w których opisuje wizyty posłów na dworach Filipa i Antygona. W przypadku ojca Aleksandra byli to wysłannicy perscy, których ze względu na nieobecność władcy przyjął jego syn. Aleksander wypytywał ich o odległości i długości dróg, infrastrukturę komunikacyjną czy siły zbrojne Wielkiego Króla. Persowie mieli słuchać go z podziwem stwierdzając, że dzielność Filipa jest niczym w porównaniu z rządzą wielkich czynów jego syna (*Alex.* 5). Sytuacja ta przypomina opisaną przez Plutarcha wizytę posłów na dworze Antygona, prawdopodobnie w Kelajnaj, kiedy sprawował on władzę nad tamtejszą satrapią (*Demetr.* 3.1–2; Wheatley&Dunn 2020: 13). Demetriusz miał pojawić się w czasie audiencji, wracając z polowania. Młodzieniec zasiadł obok ojca z oszczepem w ręce, co, jak twierdzi autor, było dowodem na wielkie zaufanie między nimi. Porównanie obu relacji zwraca uwagę na sposób, w jaki Plutarch wykorzystuje podobny motyw dla podkreślenia różnicy w charakterze obu władców. Przedstawiając zachowanie Aleksandra pokazuje, że już od czasów młodości wykazywał się on zainteresowaniem sprawami wojennymi i chciał na tym polu zastąpić ojca. Demetriusz tymczasem swój czas spędza na polowaniu i akceptuje wiodącą rolę Antygona. Celem przywoływanych fragmentów wydaje się być zatem przedstawienie charakteru relacji łączących obu władców z ojcem.

W świetle biografii Aleksandra jego stosunki z Filipem są determinowane rywalizacją. Z jednej strony była ona na tyle wyraźna, że dostrzegli to współcześni w osobie wspomnianych posłów perskich. Z drugiej jednak informacje

⁷ W kontekście obecności Demetriusza w Tebach Plutarch przywołuje słowa Dionizosa z *Ba-chantek* Eurypidesa, cf. *Demetr.* 45.3. Na temat pobożności Plutarcha cf. Wardman 1974: 88–89.

⁸ Nadanie tytułu królewskiego Antygonidom przez Ateńczyków nie znajduje potwierdzenia u pozostałych autorów i jest sprzeczne z inną informacją w dziele Plutarcha (*Demetr.* 18.1), cf. Paschidis 2013: 125; Wheatley, Dunn 2020: 137–138.

przytoczone przez Plutarcha w innych fragmentach biografii pokazują, że podobnie tę kwestię postrzegał Filip, który wspierał syna w jego ambicjach. Według Plutarcha miał on wyrażać radość, kiedy Aleksandra nazywano królem, podczas gdy jego tylko dowódcą (*Alex.* 9.4). Plutarch przypisuje mu też słynne słowa o konieczności poszukiwania przez Aleksandra nowego królestwa, ponieważ Macedonia miała być dla niego za mała (*Alex.* 6). W kategoriach rywalizacji swoją relację z ojcem postrzegał także Aleksander. Gdy tylko dochodziły do niego wieści o sukcesach ojca smucił się, że ten nie zostawi już nic co można zdobyć i osiągnąć. Przyszły król nie chciał bowiem odziedziczyć królestwa pełnego bogactw i spokoju, ale wojen, które dałyby mu sposobność zdobycia sławy (*Alex.* 5). Plutarch wydaje się nawiązywać do tych słów Aleksandra we fragmentach poświęconych śmierci Filipa. Jak podkreśla w swojej relacji, młody król odziedziczył królestwo zagrożone niebezpieczeństwem ze wszystkich stron (*Alex.* 11.1). Objęcie tronu macedońskiego również nie było aktem oczywistym dla Aleksandra, ponieważ musiał walczyć o wpływy ojca, aby ten ostatecznie uznał go za swojego następcę (*Alex.* 9–10).

Inny charakter stosunków z ojcem odnajdujemy w biografii Demetriusza, który miał szanować Antygona ze szczerej sympatii aniżeli za jego siły. Plutarch przedstawia ich relację jako niezwykle serdeczną, przepełnioną wzajemnym zaufaniem i zrozumieniem. W biografii Demetriusza autor podkreśla miłość syna do ojca (ἦν μὲν οὖν καὶ φιλοπάτωρ διαφερόντως – *Demetr.* 3.1), co kontrastuje z fragmentem biografii Aleksandra, w którym czytamy, że to ojciec kochał swego syna (ὕπερηγάπα – *Alex.* 9.3). Znacząca rola ojca w życiu władcy przejawiała się również w szacunku, który Demetriusz okazywał matce. Inaczej niż w przypadku Aleksandra, którego matka miała podburzać (παροξύνω) przeciw ojcu (*Alex.* 9.3). Relacje łączące Poliorketesę z ojcem sprawiały, że ten od początku widział w nim swojego następcę. Warto podkreślić również, że Plutarch przedstawia Antygona jako najpotężniejszego z następców Aleksandra. Wobec tego, jak pisze dalej, Demetriuszowi przyszło uczestniczyć w wydarzeniach po śmierci Aleksandra z wykorzystaniem siły i sławy zdobytej przez jego ojca (*Comp. Dem-Ant.* 1). Nie może zatem dziwić, że celem podjętej przez Demetriusza pod koniec jego rządów w Macedonii wyprawy na Wschód było odzyskanie dziedzictwa ojca⁹. Zestawienie tych informacji z przekazami na temat relacji łączących Aleksandra z Filipem pokazuje, że Demetriusz i Antygon byli ich całkowitym przeciwieństwem. Plutarch nie traktował zapewne wzorowego stosunku Poliorketesę do ojca jako powodu do przygany, ale wykorzystując ten motyw wskazywał na zasadniczą różnicę między Aleksandrem i Demetriuszem. W pierwszym przypadku syn robił wszystko by ojca prześcignąć, w drugim by ojcu dorównać.

⁹ Jak słusznie zauważyła Asivartham (2019: 223) Plutarch stara się pokazać w ten sposób, że Demetriusz miał zamiar przewyższyć Aleksandra chociaż nie był w stanie sięgnąć dalej niż jego ojciec.

W relacji Plutarcha zarówno Aleksander jak i Demetriusz pojawiają się w kontekście wydarzeń związanych ze śmiercią ojca. Po zamordowaniu Filipa jego syna oskarżano o udział w spisku przeciwko niemu. Plutarch dodaje jednak, że władca odszukał winnych i ich ukarał (*Alex.* 10.6–8). Tymczasem w przypadku Demetriusza autor wiąże śmierć Antygona z błędnie podjętą przez Poliorketesesa decyzją w czasie bitwy pod Ipsos w 301 r. Niesiony pychą Demetriusz pognął za częścią pokonanego wojska, co uniemożliwiło mu powrót na pole bitwy we właściwym momencie, ponieważ drogę zdążyły mu zagrozić słonie Seleukosa. Plutarch potęguje konsekwencje zachowania Demetriusza w trakcie bitwy przywołując ostatnie chwile życia Antygona, który do końca wierzył, iż syn przyjdzie mu z pomocą (*Demetr.* 29.3–5). Ostatecznie padł on pod gradem oszczepów (ἀκοντίσματα). Użyty typ oszczepu (ἀκόντιον) wskazuje, że kluczową rolę w śmierci Antygona odegrali jeźdźcy irańscy, których musiał przyprowadzić na pole bitwy właśnie Seleukos¹⁰. Na znaczenie jakie wspomniany władca odegrał pod Ipsos wskazuje zresztą cały opis tego starcia, w którym Plutarch koncentruje się wyłącznie na rywalizacji Antygonidów z Seleukidami, pomijając całkowicie innych uczestników. Mimo istotnej roli Seleukosa w śmierci Antygona, Demetriusz zdecydował się kilka lat później zawrzeć z nim porozumienie, na mocy którego oddał mu swoją córkę (*Demetr.* 31.3–32.2). W relacji poświęconej spotkaniu obu władców Plutarch (*Demetr.* 32.2) podkreśla, że odbyło się ono bez straży oraz w atmosferze serdeczności i wzajemnego zaufania.

Porównanie świadectw Plutarcha dotyczących okoliczności śmierci ojców Aleksandra i Demetriusza wskazuje na istotną różnicę pomiędzy nimi. O ile syn Filipa nie uczestniczył w spisku na jego życie i ukarał winnych jego śmierci, o tyle Poliorketes nie tylko istotnie przyczynił się do śmierci Antygona, ale zawarł również porozumienie z władcą, który miał w tym bezpośredni udział.

Informacja na temat sojuszu z Seleukosem kieruje naszą uwagę w stronę relacji Plutarcha odnoszącej się do działań Aleksandra i Demetriusza po śmierci ojca. Dla pierwszego z władców objęcie tronu było możliwością samodzielnego zbudowania swojej pozycji. W tym kontekście możemy przywołać opowieść Plutarcha o propozycji złożonej macedońskiemu królowi przez Dariusza. Władca perski zaferował mu liczne korzyści materialne i terytorialne, jeżeli wstrzyma dalsze działania wojenne. Na wieść o tym doświadczony dowódca macedoński Parmenion odpowiedział, że przyjąłby taką propozycję. Aleksander zauważył jednak, że i on zgodziłby się na warunki Dariusza, gdyby był Parmenionem (*Alex.* 27.7–9). W świetle dotychczasowych informacji na temat relacji łączących Aleksandra z ojcem umieszczenie tej opowieści przez Plutarcha wydaje się w pełni zrozumiałe. Walczący jeszcze pod rozkazami Filipa Parmenion

¹⁰ W podobny sposób zginął król perski Dariusz, którego ciało było pełne tych samych oszczepów (πολλῶν ἀκοντισμάτων κατάπλεως τὸ σῶμα – *Alex.* 49.1). Współczesne analizy pokazują, że Plutarch wyolbrzymił negatywne konsekwencje działania Demetriusza, cf. Wheatley, Dunn 2020: 249.

mógł reprezentować bowiem pierwotne plany ojca Aleksandra, którego młody król chciał przecież przewyższyć.

Na samodzielność podejmowanych przez Aleksandra decyzji po śmierci ojca wskazuje również wpływ, jaki na życie władcy miał według Plutarcha los/szczęście (τύχη)¹¹. Problem ten stanowił istotny wątek myśli Plutarcha i zdecydowanie przekracza ramy tego artykułu (Warman 1955; Nawotka 2003: 19–34). W kontekście prowadzonych rozważań warto przypomnieć jedynie, że w świetle informacji zawartych przez Plutarcha zarówno w biografii władcy, jak i w poświęconym tej kwestii dziele *De Alexandri fortuna* dowiadujemy się, że τύχη była przede wszystkim siłą próbującą powstrzymać Aleksandra w jego działaniach. Dawało to jednocześnie macedońskiemu władcy sposobność do okazania cnoty (ἀρετή) w walce z przeciwnościami.

Zdecydowanie inne znaczenie τύχη Plutarch przypisuje w biografii Demetriusza. Generalnie uważa się, że odwołania do roli losu w postępowaniu władcy miały podkreślać tragiczny aspekt tego żywotu (de Lacy 1952; Mastrocinque 1979; Dubreuil 2016). Warto rozważyć jednak, czy nie mogły one pełnić także innej roli. Zwróćmy uwagę, że na trzynaście takich odwołań aż osiem dotyczy wydarzeń po śmierci Antygona (*Demetr.* 1.7; 8.3; 13.2; 25.3; 32.4; 35.2–4; 45.1; 47.2; 50.1; 51.1.; 52.1). Co więcej, za ich pomocą Plutarch tłumaczy wiele wydarzeń i decyzji podejmowanych przez władcę. W jednym z fragmentów wprost stwierdza, że żaden z królów nie doświadczał zmian losu tak często (*Demetr.* 35.3). Prymat tego czynnika nad sobą miał uznać w pewnym momencie sam Demetriusz, który po utracie władzy w Macedonii obwinił bogini Tyche za swoją klęskę (*Demetr.* 35.4.2). Oddziaływanie tych odwołań staje się jeszcze większe, jeżeli zauważymy, że w swojej relacji na temat wydarzeń sprzed 301 r. Plutarch często podkreśla inicjatywę Antygona w działaniach syna (*Demetr.* 5.2; 7.1; 15.1), a bitwa pod Ipsos, w której ojciec przydzielił Demetriuszowi kluczową rolę zakończyła się z tego powodu klęską. Możemy zatem wysunąć przypuszczenie, że stosując odwołania do τύχη Plutarch wskazywał, że po śmierci ojca władca ten, inaczej niż w przypadku Aleksandra, nie potrafił podejmować właściwych decyzji. Porównanie roli τύχη w obu biografiiach również prowadzi do istotnego wniosku. O ile dla syna Filipa jest siłą powstrzymującą jego działania, która daje mu sposobność pokazania swojej ἀρετή, to dla Demetriusza stanowi kluczowy czynnik determinujący jego postępowanie i ukazujący jego słabość¹².

¹¹ Na temat rozumienia tego terminu w epoce hellenistycznej i przez Plutarcha *cf.* Swain 1989; Nawotka 2003: 9–10.

¹² Zauważmy, że w biografii Demetriusza Plutarch wspomina o ἀρετή, ale ani razu nie przypisuje jej bezpośrednio Poliorketesowi (*Demetr.* 1.7; 24.2; 53.3). To samo dotyczy umiejętności panowania nad sobą (σωφοσύνη – *Demetr.* 1.3; 24.2), które podkreśla w kontekście Aleksandra (*Alex.* 4.8; 21.9).

Wyprawa na Wschód i relacje z Grekami

Wśród wydarzeń, które Plutarch wykorzystuje do podkreślenia różnic w charakterze oraz postępowaniu Demetriusza i Aleksandra istotne znaczenie mają podjęte przez nich wyprawy na Wschód¹³. Plutarch wydaje się zachęcać do porównania tych działań wspominając, że Demetriusz zgromadził na potrzeby wyprawy siły, jakich nie widziano w Macedonii od czasów syna Filipa (*Demetr.* 42.1). Warto jednak spojrzeć szerzej, w jaki sposób autor przedstawia okoliczności tej wyprawy. W przypadku Aleksandra celem podjętych działań była wojna przeciwko Persom. W innym miejscu czytamy, że celem jego wyprawy była w dużym stopniu chęć zadośćuczynienia Grekom za krzywdy wyrządzone im przez Persów (*Alex.* 37. 5). Plutarch podkreśla entuzjazm mieszkańców Hellady na wieść o mianowaniu Aleksandra przywódcą Związku Korynckiego i wodzem wyprawy na Wschód (*Alex.* 14.1–5). W dalszej części dowiadujemy się, że działaniom Aleksandra sprzyjały wróżby. Władca udał się najpierw do Delf i tam usłyszał, że jest niezwyciężony. W Lejbetrach z kolei drewniana figura Orfeusza miała zalać się gęstym potem. Dla wieszczka Arystandrosa był to dobry znak świadczący o tym, że król osiągnie godne opiewania czyny, lecz przyjdzie mu to w trudzie (*Alex.* 14.6–9). Plutarch wspomina także o środkach zgromadzonych przez Aleksandra, które ocenia jako małe i skromne (μικρῶν καὶ στενῶν – *Alex.* 15.1–2). Zaznacza jednocześnie, że król nie wszedł na okręt, dopóki nie rozpatrzył spraw swoich przyjaciół. Działania Aleksandra spotkały się również z entuzjazmem samych Macedończyków, którzy mieli podzielać optymizm władcy na sukces w wyprawie (*Alex.* 15.3–6).

W przypadku relacji poświęconej działaniom Demetriusza dowiadujemy się, że jej celem było przede wszystkim odzyskanie dziedzictwa ojca. Autor koncentruje się na przygotowaniach militarnych Poliorketesesa i zgromadzonych przez niego środkach. Władca miał z dumą odwiedzać swoje stocznie i podziwiać budowane w nich okręty (*Demetr.* 43.2–4). W przeciwieństwie do działań Aleksandra, Plutarch nie wspomina niczego o korzystnych wróżbach ani reakcji wśród Macedończyków i Greków w chwili ogłoszenia przez Poliorketesesa swoich zamiarów. Przesłanki na ten temat odnajdujemy jednak w dalszych fragmentach narracji Plutarcha, kiedy opisuje on atak na Demetriusza przeprowadzony przez Pyrrusa. W czasie tych zmagani znaczna część Macedończyków oznajmiła królowi, że jest już zmęczona prowadzonymi przez niego wojnami, których celem było jedynie zaspokajanie jego potrzeb (*Demetr.* 44.4–7). Z tego powodu znaczna część żołnierzy opuściła swojego władcę i wielka armia zgromadzona przez Demetriusza przestała istnieć (*Demetr.* 43.2; 46.2). Pozbawiony wsparcia Demetriusz udał się jedynie z garstką żołnierzy do Azji Mniejszej mając zamiar opanować Karię

¹³ Poza drobnymi wzmiankami w innych źródłach, przekaz Plutarcha jest jedyną relacją na temat wyprawy Demetriusza, cf. Wheatley, Dunn 2020: 359–368.

i Lidię należące wtedy do Lizymacha. Jednakże w ślad za nim wyruszył syn władcy trackiego, Agatokles (*Demetr.* 46). W konsekwencji swoich działań Demetriusz pojawił się na Wschodzie nie jako wielki zdobywca, ale uciekinier. Zmianie uległ również ambitny cel wyprawy, którym nie było już odzyskanie spuścizny ojca, a jedynie podbicie dwóch krain w Azji Mniejszej.

W świetle powyższych informacji możemy dostrzec zasadnicze różnice w postępowaniu obu władców. Plutarch przypisuje Aleksandrowi zabiegi mające na celu zapewnienie przychylności bogów i wróżb przed zbliżającą się wyprawą, co może świadczyć o jego pobożności. Demetriusz natomiast odbywa podróże między stoczniami, w których podziwia budowane na jego polecenie okręty, czym daje dowód swojej pychy. Plutarch podkreśla też fakt niewielkich środków do dyspozycji Aleksandra, które ostatecznie wystarczyły mu do osiągnięcia sukcesu. Kontrastuje to z relacją o działaniach Demetriusza, któremu Plutarch przypisuje zgromadzenie ogromnej armii, zdecydowanie większej od tej dowodzonej przez Aleksandra¹⁴. Co więcej, celem syna Filipa był odwet na Persach za zniszczenia dokonane przez nich w Grecji, tymczasem w przypadku Demetriusza chodziło przede wszystkim o chęć odzyskania dziedzictwa ojca. Plutarch nie przypisuje zatem władcy żadnego działania w interesie Greków czy Macedończyków, a jedynie we własnym. W świetle takiej narracji nie może zatem dziwić, że wyprawa Demetriusza, w przeciwieństwie do Aleksandra, nie spotkała się z ich entuzjazmem.

Z działaniami władców na Wschodzie związana jest kwestia darów, które przesłali Grekom jako łupy zdobyte na tych obszarach. W przypadku Aleksandra miało to miejsce w 331 r. po bitwie pod Gaugamelą. Plutarch podkreśla, że władca wysłał do Greków pismo zapowiadające zniesienie wszystkich tyranii oraz odbudowę miasta Platejczyków za zasługi ich przodków w okresie wojen perskich. Część łupów Aleksander miał wysłać do mieszkańców Krotonu w Italii. Stamtąd bowiem pochodził atleta Faullos, który zdecydował się wspomóc Greków przeciwko Persom (*Alex.* 34.1–2). Opis podobnego postępowania odnajdujemy w biografii Demetriusza, kiedy Plutarch opisuje początki zaangażowania się Antygonidów w Grecji w 307 r. Czytamy w niej, że celem tego działania było przywrócenie wolności Grekom. W tym celu Antygon i Demetriusz posłużyli się bogactwem zdobytym na barbarzyńcach (τοὺς βαρβάρους ταπεινοῦντες), które zostało następnie użyte (ἀνήλισκον), aby przynieść im chwałę (*Demetr.* 8.1–2). W dalszych fragmentach Plutarch opisuje dary przekazane Ateńczykom przez Poliorketesa i liczne boskie zaszczyty, które otrzymał on wraz z ojcem w tym mieście (*Demetr.* 10–13).

Podobieństwo obu sytuacji nie wydaje się przypadkowe, chociaż sposób przedstawienia tych wydarzeń przez Plutarcha jest inny. W przypadku Aleksandra chodziło bowiem nie tylko o zdobycie chwały, ale oddanie szacunku Gre-

¹⁴ Przedstawienie ogromu sił Demetriusza potwierdza z jednej strony słowa Plutarcha o talencie władcy do przygotowań militarnych (*Demetr.* 20), ale potęguje również obraz jego ostatecznej klęski.

kom. W obu relacjach nie mamy wątpliwości, skąd pochodziły przekazane im bogactwa, jednakże tylko w biografii Demetriusza autor podkreśla, że były to łupy zdobyte na barbarzyńcach. Jak słusznie zauważyła Asirvatham (2018: 221–222), pojawiający się w kontekście działań Antygonidów czasownik ἀναλίσκω może znaczyć ‘użyć’ lub ‘wydać’, ale w metaforycznym sensie ma dla Plutarcha powiązanie z marnowaniem (*Aem.* 30.4) i śmiercią (*Thuc.* 8.65). Użycie tego czasownika może wskazywać, że zdaniem Plutarcha łupy, które Antygonidzi podarowali Grekom zostały wykorzystane w sposób niewłaściwy i posłużyły jedynie do prywatnych celów obu władców.

W kontekście powyższych relacji warto zwrócić uwagę na dwa inne fragmenty biografii odnoszące się do podobnych działań Aleksandra i Demetriusza. Po bitwie pod Granikiem w 334 r. syn Filipa miał przesłać Ateńczykom 300 tarcz zdobytych na nieprzyjacielu, co według niektórych badaczy było nawiązaniem do bitwy pod Termopilami. Resztę zaś łupów kazał przekazać w imieniu swoim i Greków jako bogactwo zdobyte na barbarzyńcach mieszkających w Azji (τῶν βαρβάρων τῶν τῆν Ἀσίαν κατοικούντων – *Alex.* 16. 7–8; Holton 2014: 373). Choć w tym miejscu Plutarch zaznacza źródło pochodzenia łupów, to jednak jego wymowa wydaje się inna niż we fragmencie dotyczącym sytuacji po bitwie pod Gaugamelą. Celem tej informacji jest podkreślenie faktu wspólnego zwycięstwa Aleksandra i Greków nad Persami. Interesujące, że podobny dar Ateńczykom złożył również Demetriusz po bitwie pod Salaminą Cypryjską w 306 r. Przekazał on mieszkańcom tego miasta 1200 kompletów zbroi (*Demetr.* 17.1). Motywy działania władcy nie są znane, ale prawdopodobnym jest, że jednym z nich mogło być nawiązanie do wspomnianego podarunku Aleksandra (Rose 2015: 190–191)¹⁵. Nie wiemy z jaką reakcją spotkały się działania Demetriusza. Jeżeli wzmiankę tę możemy interpretować jako wyraz chęci nawiązania do Aleksandra, to był to jeden z tych przykładów działań władcy, w których udało mu się przewyższyć macedońskiego króla. Zasadnicza różnica leży jednak w motywach, które im przyświecały. Podczas gdy Aleksander przekazał Ateńczykom łupy zdobyte na Persach dzięki wspólnej walce z Grekami, Demetriusz znowu czyni to jako wyraz wyłącznie swojego zwycięstwa. Tymczasem na podstawie przekazu Diodora Sycylijskiego (20.50.3) wiemy, że w bitwie pod Salaminą uczestniczyła eskadra ateńska. Możemy zatem przypuszczać, że przekazanie miastu 1200 kompletów zbroi było też wyrazem chęci Demetriusza do podkreślenia udziału mieszkańców w tym starciu i, podobnie jak w kontekście syna Filipa, zaznaczenia wspólnego zwycięstwa. Nie bez znaczenia mógł być tutaj fakt zasugerowania podobieństwa tego starcia do bitwy pod Salaminą stoczonej przez flotę ateńską w czasie wojen perskich (Holton 2014: 373). Plutarch nie wspomina jednak niczego na ten temat, a sposób przedstawienia działań Demetriusza po raz kolejny ukazuje go jako przeciwnieństwo Aleksandra.

¹⁵ Na temat macedońskich podarunków w Atenach *cf.* Themelis 2003; van den Hoff 2003.

Jak pamiętamy, relacja Plutarcha poświęcona wyprawie Poliorketesa do Grecji w 307 r. kończy się opisem licznych zaszczytów, które Antygonidzi mieli otrzymać w Atenach. Przedstawiając konkretne decyzje Ateńczyków, autor przekazuje opinię, że swoimi pochlebstwami mieszkańcy zdemoralizowali umysł władcy, który i tak nie wykazywał się w tych sprawach rozsądkiem (οὐδὲ ἄλλως ὑγιαίνοντα τὴν διάνοιαν – *Demetr.* 13). Jako potwierdzenie swoich słów w innym miejscu biografii Plutarch wspomina o uchwale Ateńczyków, zgodnie z którą każda przyszła decyzja Demetriusza miała zostać uznana za słuszną (*Demetr.* 24.4). Informacje te bardzo mocno kontrastują z jednym z fragmentów żywota Aleksandra, w którym autor opisuje stosunek władcy do przyznawanych mu zaszczytów. Syn Filipa miał zaznaczać swoją boskość przed Grekami w sposób umiarkowany, ale jasnym jest (δηλός ἐστιν), że akceptując boskie honory kierował się nie tyle pychą, co wyłącznie chęcią utrzymywanie innych w niewolniczej uległości (*Alex.* 28.6). Na tej podstawie możemy wysunąć wniosek, że chociaż obaj władcy są obdarzani różnymi zaszczytami przez Greków, to dla Aleksandra były one narzędziem politycznym dzięki któremu wzmacniał on swoją pozycję jako władca. Tymczasem w przypadku Demetriusza jest to odzwierciedlenie jego pychy i naturalnej skłonności do pochlebstw. Władca ten nie był w stanie nie tylko właściwie rozpoznać tych zaszczytów, ale również wykorzystać ich jako narzędzia do budowy swojej pozycji.

III

Porównanie powyższych fragmentów biografii obu władców wspiera przekonanie, że Plutarch starał się przedstawić Demetriusza jako przeciwieństwo Aleksandra. Przykładów potwierdzających taki wizerunek syna Antygona moglibyśmy znaleźć znacznie więcej, ale ich przytoczenie prowadzi do tej samej konkluzji¹⁶. Niewykluczone, że podobieństwo analizowanych przekazów, jeżeli nie przypadkowe, może być konsekwencją generalnego wykorzystywania przez Plutarcha podobnych motywów celem przedstawienia opisywanych przez siebie postaci. Prowadzi nas to do pytania, czy czytelnicy jego dzieł dostrzegali wskazane powyżej związki między żywotami Demetriusza i Aleksandra oraz czy taki właśnie był cel Plutarcha¹⁷.

W moim przekonaniu do porównań obu biografii skłaniały liczne czynniki. Przede wszystkim Demetriusz i Aleksander byli jedynymi Macedończykami, któ-

¹⁶ Cf. Uzasadnienie manipulowania kalendarzem przez obu władców (*Alex.* 16.2; *Demetr.* 25.1–4), rozwiązanie sprawy grzywny w Atenach (*Alex.* 29.5; *Demetr.* 24.6); rozmowa z filozofem (*Alex.* 14.1–3; *Mor.* 331F–332A; 605D; *Demetr.* 9.5–6); sprawa żon Dariusza i Poliperchonta (*Alex.* 21; *Demetr.* 9.3–4); historia Krobilosa z Koryntu i Demoklesa z Aten (*Alex.* 22; *Demetr.* 24).

¹⁷ Na temat wymagań stawianych czytelnikom przez Plutarcha i technikom perswazji tego autora cf. Pelling 2002: 267–282; Duff 2004.

rym Plutarch poświęcił swoje biografie. Co więcej, w obu przypadkach mamy do czynienia z przedstawieniem losów królów tego państwa. Fakt ten nie był bez znaczenia, ponieważ, jak pamiętamy, Aleksander cieszy się w dziełach Plutarcha opinią idealnego wodza i monarchy, podczas gdy Demetriusz jest przedstawiany jako przykład złego króla (Jacobs 2017: 329–345)¹⁸. Syn Filipa odgrywał też kluczową rolę dla całego projektu biograficznego Plutarcha. Z tego powodu, jak słusznie zauważyła Mossman, biografia władcy mogła być dobrze znana czytelnikom (1992: 92–93). Musimy również pamiętać, że na tle innych biografii żywot Demetriusza zawiera najwięcej odwołań do imienia Aleksandra (Zieliński 2020: 74–75). Za słusznością wysuniętych wniosków przemawia również fakt, że wizerunek Demetriusza, jaki przedstawiają analizowane powyżej fragmenty Plutarcha, potwierdza zarzuty tego autora o nieudolności działań Poliorketesesa w naśladowaniu syna Filipa.

Pewne światło na temat sposobu ukazania Demetriusza jako przeciwieństwa Aleksandra mogą rzucać ustalenia badaczy w zakresie chronologii dzieł Plutarcha. Wykorzystując zawarte przez niego w biografiami informacje dotyczące numerów ksiąg i bezpośrednich odsyłaczy między żywotami, przyjmuje się, że pary Aleksander-Cezar i Demetriusz-Antoniusz powstały później aniżeli co najmniej połowa wszystkich biografii (Jones 1966). Wpływ na późniejsze powstanie mogła mieć ich długość. W wydaniu Teubnera pierwsza z nich liczy sobie 186 stron, druga z kolei 152, co obok liczącej 156.5 strony pary Agesilaos-Pompejusz, czyni je najdłuższymi w całym korpusie (Stadter 1988: 276–277). Zgodnie z rekonstrukcją dzieł Plutarcha biografia Aleksandra została jednak napisana wcześniej niż żywot Poliorketesesa. Chronologię zakwestionował ostatnio Timothy Duff, który uznał, że opiera się ona na błędnym założeniu, że data kompozycji tożsama jest z momentem wydania (2011: 260–261). Warto zwrócić jednak uwagę na motywy, którymi Plutarch kierował się pisząc biografię Demetriusza i Antoniusza. We wstępie do tej pary czytamy, że oddziaływanie treści napisanych przez niego żywotów i kształtowanie za ich pośrednictwem właściwych postaw będzie tym większe, jeżeli opiszemy również zachowania, których powinniśmy unikać (*Demetr.* 1.6). Informacja ta może wspierać nie tylko przekonanie, że żywot Poliorketesesa został napisany jako jedna z ostatnich biografii, ale również, że Plutarch napisał ją z myślą o publikowaniu po ukazaniu się większości żywotów.

Na podstawie powyższych rozważań pojawia się pytanie, czy tak liczne fragmenty, w których Plutarch zestawia Demetriusza z Aleksandrem nie wskazują, że jednym z kluczowych celów powstania biografii Poliorketesesa była konstrukcja jego obrazu jako nieudanego naśladowcy syna Filipa. Nie ulega jednak wątpliwości, że taki wizerunek władcy nie zasługuje w pełni na wiarę. Powyższe

¹⁸ Warto zwrócić uwagę, że biografia Aleksandra zawiera bezpośrednie odwołania do co najmniej 20 autorów prac historycznych, których Plutarch cytuje ponad 40-krotnie (najwięcej spośród wszystkich żywotów), cf. Powell 1939: 229–230. Biografia Demetriusza nie zawiera ani jednego, co również wyróżnia ją na tle innych dzieł.

rozważania stawiają przed nami konieczność szczegółowej analizy porównawczej przekazów Plutarcha z zachowanymi relacjami innych autorów antycznych, co niewątpliwie wymaga odrębnego potraktowania.

Bibliografia

- Almagor, E. (2017). „Plutarch and the Persians”. *Electrum* 24. 123–170. <https://doi.org/10.4467/20800909EL.17.025.7507>
- Arrian. (1907). *Flavii Arriani Anabasis Alexandri*. Edidit A.G. Roos. Leipzig: Teubneri.
- Asirvatham, S. (2018). *The memory of Alexander in Plutarch's Lives of Demetrios, Pyrrhos and Eumenes*. W: Howe, T., Pownall, F. (red.), *Ancient Macedonians in the Greek and Roman Sources. From History to Historiography*. Swansea: The Classical Press of Wales. 215–255.
- Athenaeus. (1887). *Deipnosophistae*. Kaibel. Edidit G. Kaibel. Lipsiae: B.G. Teubneri.
- Beck, H. (2002). „Interne Synkrisis bei Plutarch”. *Hermes* 130(4). 467–489. <https://www.jstor.org/stable/4477527>
- Beneker, J. (2005). *Thematic Correspondences in Plutarch's Lives of Caesar, Pompey, and Crassus*. W: Blois de L. et al. (red.), *The Statesman in Plutarch's Works, Volume II: The Statesman in Plutarch's Greek and Roman Lives*, Leiden: Brill. 315–325.
- Buszard, B. (2008). „Caesar's Ambition: A Combined Reading of Plutarch's Alexander-Caesar and Pyrrhus-Marius”. *Transactions of the American Philological Associations* 138. 185–215. <https://www.jstor.org/stable/40212079>
- Chaniotis, A. (1997). *Theatricality Beyond the Theater. Staging Public Life in the Hellenistic World*. W: Le Gruen, B. (red.). *De la scène aux gradins*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail. 219–259.
- Collins, A.W. (2012). „The Royal Costume and Insignia of Alexander the Great”. *Amercian Journal of Philology* 133(3). 371–402. <https://doi.org/10.1353/ajp.2012.0024>
- Diodorus Siculus. (1954). *Library of History. In Twelve Volumes*. Vol. X: Fragments of Books XIX 66–110 and XX. Transl. R.M. Geer. Cambridge–London: Harvard University Press & William Heinemann Ltd.
- Diodorus Siculus. (1963). *Library of History. In Twelve Volumes*. Vol. VIII: Fragments of Books XVI 66–95 and XVII. Transl. C.B. Welles. Cambridge–London: Harvard University Press & William Heinemann Ltd.
- Dubreuil, R. (2016). *Theatrical and Political Action in Plutarch's Parallel Lives*. Diss. Edinburgh.
- Duff, T.E. (1999). *Plutarch's Lives. Exploring Virtue and Vice*. Oxford: Clarendon Press.
- Duff, T.E. (2004). „Plato, tragedy, the ideal reader and Plutarch's Demetrios and Antony”, *Hermes* 132(4). 271–291. <https://www.jstor.org/stable/4477609>
- Duff, T.E. (2011). „The Structure of the Plutarchan Book”. *Classical Antiquity* 30(2). 213–278. <https://doi.org/10.1525/CA.2011.30.2.213>
- Elkeles, G. (1941). *Demetrios der Stadtbelagerer*. Diss. Breslau.
- Erbse, H. (1956). „Die Bedeutung der Synkrisis in den Parallelbiographien Plutarch”, *Hermes* 84(4). 398–424. <https://www.jstor.org/stable/4474943>
- Fredricksmeyer, E.A. (1994). *The Kausia: Macedonian or Indian?*. W: Worthington, I. (red.), *Ventures into Greek History*. Oxford: Clarendon Press. 135–58.
- Geiger, J. (1981). „Plutarch's Parallel Lives: The Choice of Heroes”. *Hermes* 109(1). 85–104. <https://www.jstor.org/stable/4476192>
- Harrison, G.W.M. (1995). „The Semiotics of Plutarch's Συγκρίσεις: The Hellenistic Lives of Demetrius–Antony and Agesilaus–Pompey”. *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 73(1). 91–104. <https://doi.org/10.3406/rbph.1995.400>

- Hoff van de, R. (2003). *Tradition and innovation: portraits and dedications on the early Hellenistic Akropolis*. W: Palagia O., Tracy, S.V. (red.), *The Macedonians in Athens: 322–229 B.C.*, Oxford: Oxbow Books. 173–185.
- Holton, R. (2014). „Demetrios Poliorketes, Son of Poseidon and Aphrodite. Cosmic and Memorial Significance in the Athenian Ithypallic Hymn”. *Mnemosyne* 67. 370–390. <https://doi.org/10.1163/1568525X-12341165>
- Jacobs, S.G. (2017). *Plutarch's Pragmatic Biographies. Lessons for Statesmen and Generals in the Parallel Lives*. Leiden–Boston: Brill.
- Jones, C.P. (1966). „Towards a Chronology of Plutarch's Works”. *The Journal of Roman Studies* 56. 61–74. <https://www.jstor.org/stable/300134>
- Justin (1997). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. Vol. I: Books 11–12: Alexander the Great. Trans. and apps. by J.C. Yardley, comm. by W. Heckel. Oxford: Oxford University Press.
- Kaerst, J. (1901). *Demetrios* (33). W: Wissowa, G. et al. (red.), *Paulus Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft. B. IV*. Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag.
- Lacy de, P. (1952). „Biography and Tragedy in Plutarch”. *American Journal of Philology* 73. 159–171. <https://doi.org/10.2307/291811>
- Landucci-Gattinoni, F. (1997). *Duride di Samo*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Lucchesi, M.A. (2017). *Delphi, place and time in Plutarch's Lycurgus and Lysander*. W: Georgiadou, A., Oikonomopo, K. (red.), *Space, Time and Language in Plutarch*. Berlin–Boston: de Gruyter. 99–106. <https://doi.org/10.1515/9783110539479-009>
- Manni, E. (1951). *Demetrio Poliorkete*. Roma: Signorelli.
- Mastrocinque, A. (1979). „Demetrios tragodoumenos: Propaganda e letteratura al tempo di Demetrio Poliorkete”. *Athenaeum* 57. 260–276.
- Monaco, C.M. (2017). „Alexander-Imitators in the Age of Trajan: Plutarch's Demetrius and Pyrrhus”. *The Classical Journal* 112(4). 406–430. <http://www.jstor.org/stable/10.5184/classicalj.112.4.0406>
- Mossman, J.D. (1992). *Plutarch, Pyrrhus, and Alexander*. W: Stadter, P.A. (red.), *Plutarch and the Historical Tradition*. London–New York: Routledge. 90–108.
- Mossman, J.D. (2015). *Dressed for Success? Clothing in Plutarch's Demetrius*. W: Ash, R. et al. (red.), *Fame and Infamy: Essays on Characterization in Greek and Roman Biography and Historiography*. Oxford: Oxford Scholarship Online. 1–12. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199662326.003.0010>
- Paschidis, P. (2013). *Agora XVI 107 and the Royal Title of Demetrius Poliorketes*. W: Troncoso, V.A., Anson, E.M. (red.). *After Alexander: The Time of the Diadochi (323–281)*. Oxford–Oakville: Oxbow Books. 121–141.
- Pelling, C. (1986). *Synkrisis in Plutarch's Lives*. W: Brenk, F.E., Gallo, I. (red.), *Miscellanea Plutarchea: Atti del I convegno di studi su Plutarco (Roma, 23 novembre 1985)*. Ferrara: Quaderni del Giornale Filologico Ferrarese 8. 83–96.
- Pelling, C. (2002). *Plutarch and History. Eighteen Studies*. Swansea: The Classical Press of Wales.
- Pelling, C. (2006). *Breaking the Bounds: Writing about Julius Caesar*. W: McGing, B., Mossman, J.M. (red.), *The Limits of Ancient Biography*. Swansea: The Classical Press of Wales. 255–280.
- Pelling, C. (2010). *Plutarch's tale of two cities: do the Parallel Lives combine as global histories*. W: Humble, N. (red.), *Plutarch's Lives: Parallelism and Purpose*. Swansea: Classical Press of Wales. 217–235.
- Plutarch. (1916–1921). *Plutarch's Lives*. With an English transl. by B. Perrin. London: William Heinemann Ltd.
- Plutarch. (2003). *O szczęściu czy dzielności Aleksandra*. Przeł. i oprac. K. Nawotka. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Plutarco. (1989). *Vite Parallele. Demetrio, introduzione, traduzione e note di Osvalda Andrei*. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.

- Powell, J.E. (1939): „The Sources of Plutarch’s Alexander”. *The Journal of Hellenic Studies* 59(2). 229–240. <https://doi.org/10.2307/626595>
- Rose, T.C. (2015). *A Historical Commentary on Plutarch’s Lives of Demetrius*. Diss. Iowa.
- Saatsoglou-Paliadeli, C. (1993). „Aspects of Ancient Macedonian Costume”. *The Journal of Hellenic Studies* 113. 122–147. <https://doi.org/10.2307/632401>
- Stadter, P.A. (1975). „Plutarch’s Comparison of Pericles and Fabius Maximus”. *Greek Roman and Byzantine Studies* 16(1). 77–85.
- Stadter, P.A. (1988). „The Proems of Plutarch’s Lives”. *Illinois Classical Studies* 13. 275–295. <https://www.jstor.org/stable/23064242>
- Stadter, P.A. (2010). *Parallels in three dimension*. W: Humble, N. (red.), *Plutarch’s Lives: Parallelism and Purpose*. Swansea: Classical Press of Wales. 197–216.
- Swain, S. (1989). „Plutarch: Chance, Providence, and History”. *The American Journal of Philology* 110(2). 272–302. <https://doi.org/10.2307/295178>
- Themelis, P. (2003). *Macedonian Dedication on the Acropolis*. W: Palagia, O., Tracy, S.V. (red.), *The Macedonians in Athens: 322–229 B.C.*. Oxford: Oxbow Books. 162–172.
- Wardman, A.E. (1955). „Plutarch and Alexander”. *The Classical Quarterly* 5(1/2). 96–107. <https://www.jstor.org/stable/637299>
- Wardman, A.E. (1974). *Plutarch’s Lives*. London
- Wehrli, C. (1968). *Antigone et Demetrios*. Genève: Librairie Droz.
- Wheatley, P., Dunn, C. (2020). *Demetrius the Besieger*. Oxford: Oxford University Press.
- Zieliński, T. (2020). „Odwołania do Aleksandra Wielkiego i ich rola w *Żywocie Demetriusza* Plutarcha z Cheronei”. *Collectanea Philologica* 23. 73–89. <https://doi.org/10.18778/1733-0319.23.05>
- Zieliński, T. (2021). „Nowy Dionizos czy syn Posejdona? De(kon)strukcja obrazu Demetriusza Poliorketesesa w świetle nowożytniej historiografii. *Studia Antiquitatis et Medii Aevi Incohantis* 6 (w druku).

Mgr Tomasz Zieliński – born in 1994 in Nowy Sacz (Poland). In 2018 he graduated in Historical Studies at the Jagiellonian University on the basis of thesis *Diadochi and their armies. Troop’ strenght and provenance during the diadochi wars (323–301 B.C.)*. His scientific interests are focused on history of Hellenistic world, especially on diadochi wars and reign of Demetrius Poliorcetes.

e-mail: tomasztymoteusz.zielinski@gmail.com